

---

*О.В.Пішак,
кандидат філософських наук, доцент,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ МОРАЛІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Кожен із нас майже щодня стає свідком неминучої і швидкоплинної технологізації всього суспільства, яка вносить нові орієнтири, визначає широкомасштабні перспективи в сферах науки, техніки, освіти, управління, залишаючи позаду доволі прості і малоперспективні механізми керування життєнеобхідними сферами соціуму. Рухаючись до нової цивілізації, сучасне людство прагне суттєво трансформувати світогляд, моральні норми, ціннісні орієнтації, щоб досягнути інтенсивних перетворень у соціально-політичній, технологічній та інших сферах діяльності.

Однак, з наявності на сьогодні зростаючого розмаїття телекомп'ютерних технологій, глобальних комунікацій виникає загроза втрати безпосереднього спілкування, яке конче потрібне для пошуку нових морально-ціннісних орієнтацій і форм соціальної інтеграції. Відповідно до цього, актуальність проблематики новітніх технологічних комунікацій зумовлена, насамперед, потребою віднайти необхідні засоби корекції курсу розвитку інформаційних технологій, що дасть можливість людині реалізовувати себе як особистість і не дозволить нівелювати себе в рамках глобалізації.

У різних формулюваннях і підходах ця проблема відобразилась у працях як західних дослідників, зокрема Н.Аббаньяно, Х.Арендт, Д.Белла, Ж.Бодріяра, Е.Дебора, Т.Еріксона, Дж.Нейсбіта, Ф.Фукуями, так і вітчизняних – Р. Апресяна, М.Бердяєва, Г.Нестеренко, В.Попова, А.Прокоф'єва, В.Ярового та ін.

Аналіз праць і публікацій, присвячених тематиці входження особистості в інформаційний простір, зростання залежності майбутнього соціуму від посиленого впливу інформації та знань, мав змогу стверджувати, що ми крокуємо до «глобальної електронної цивілізації». Однак ґрунтовного дослідження, яке б відтворило взаємозв'язок соціальної та індивідуальної моралі в сучасному суспільстві, на сьогодні немає.

Тому метою цієї статті є спроба з'ясувати і висвітлити проблеми взаємозв'язку соціальної та індивідуальної моралі в сучасному соціумі, особистісної самореалізації людини в мережі інноваційного інформаційного простору, проаналізувати вплив новітніх комунікацій на формування внутрішнього світу та особистих переконань потенційного користувача.

Новий стиль життя, який обрало сучасне суспільство, немислимий без постійного напливу інформації, яка «накидається» будь-якому суб'єкту чи об'єкту. Тобто інформація є засобом, який дає змогу редукувати життя лише до способів обміну інформацією, збереження, перерозподілу її чи то в живому організмі, чи то в машинах. Відповідно інформаційна парадигма в окремих своїх проявах зводить машини до біологічних форм життя і цим декларує той факт, що машину можна створювати сучасними технологіями із органічних основ життя, які можуть перепрограмуватися і формувати нові машинні конструкти.

Тому можна з упевненістю сказати, що людина вперше за свою історію отримала можливість створювати інформаційні технології, які з простих систем пошуку, переробки і передавання інформації швидко перетворились на механізми постійного і широкомасштабного контролю і трансформації її ж власної свідомості. Це змусило її перенестися в світ так званих «інформаційних фантомів» і навколишню реальність оцінювати не з власного досвіду, а з комплексу наявних у суспільстві інформаційних технологій. Навіть ті люди, які не беруть участі в розробці, експлуатації сучасної техніки, «включені так чи інакше в комунікативний простір і вимушені так чи інакше реагувати на експансію технічного світу» [5, 97]. Потенціал машини виявився таким значним, що повне його використання потребує високого професійного рівня і спеціальної підготовки.

Охопивши всі без винятку галузі знань і увібравши в себе всі наявні види людської діяльності, інноваційні комунікації претендують на глобальну роль в історії людства. Завдяки сучасним комунікативним засобам, зазначає футуролог Джон Нейсбіт, «наше суспільство дедалі більше управляється подіями, переходить від інцидента до інцидента» [8, 9]. В нинішній час інтерактивний кіберпростір завдяки швидкості, надійності, мультимедійним ефектам – поза конкуренцією щодо інших традиційних систем і каналів зв'язку, за винятком самого ж безпосереднього реального спілкування «віч-на-віч».

Поняття гіперреальності, яким оперує Ж.Бодріяр, дає змогу

вказати на наявність знаків, які займають важливе місце в символічній картині світу і виражаються якраз через симулякри. Симулякри кидають виклик об'єктивності, істині та реальності, вдаючи їх існування. Відповідно «реальність», відтворена в гіперреальному, здається реальнішою, ніж сама реальність. Згідно з логікою гіперреальності, не існує «реальності», а є лише «симулякри, тобто те, що вже ніколи не обмінюється на реальне» [4, 12]. Гіперреальність не тільки підміняє, а й абсорбує і поглинає реальність. Переживання реальності втрачається, знаки замикаються в собі і живуть доти, доки не реалізується впровадження нових симулякрів.

Розглядаючи сучасний соціум як форму вистави, Е.Дебор стверджує, що суспільство, отримавши внаслідок НТР потужні засоби пропаганди і контролю свідомості, схильне всі події, що відбуваються, сприймати як псевдореальність, як різновид театральних вистав. Люди втрачають сутнісні, глибинні зв'язки один з одним, їхні стосунки стають механістичними і випадковими, а самі вони не відчують, де закінчується справжня реальність і починається «квазіреальність вистави», тому що перебувають у своєрідному дискурсі і онтологічно дезорієнтуються. Відповідно до цього, сучасне суспільство стає безмежно рухливим, позбавленим стійких засад, будується не в рамках соціокультурного процесу, а навколо комунікацій, які мають тільки теперішнє.

За даної ситуації слід згадати слова відомого російського філософа Миколи Бердяєва, який ще у 1918 році зрозумів, що кінець Відродження і притаманний йому гуманізм збігається, власне, із входженням машини в життя людської спільноти. Процес технологізації усіх сфер людського життя, зміна ритму існування самого індивіда «відірвали людину від природи, по-новому поклали між людиною і природою машину, механізуючи людське життя і замикаючи особистість у штучну культуру» [3, 118].

Бердяєв одним із перших усвідомив техніку як явище глобального порядку, яке несе небезпеку для людини, і виступив одним із перших засновників сучасної технофобії. На його думку, ця проблематична взаємодія є результатом нового типу організації, який він назвав техносистемою. Різноманітні елементи техносистеми не мають загального управління, а діють частково в конкуренції, частково – в кооперації один з одним. Ними керують не стільки конкретні особистості, скільки важко впізнані анонімні і безособові управляючі системи. Діяльність техносистеми приводить до інтеграції і

уніфікації в масштабах земної кулі різних укладів життя, людських очікувань і потреб. Власне М.Бердяєву належать зауваження щодо того, яким чином людська цивілізація зруйнувала гуманістичні уявлення про людину. Один із аспектів цього руйнування полягає в тому, що техніка, перемагаючи час, своєрідно змушує людей до прискороного ритму їхнього життя. У підсумку людина втрачає орієнтацію у своєму життєвому світі, а людська душа не може витримати тієї швидкості, якої від неї вимагає сучасна цивілізація, адже ця вимога має тенденцію перетворити людину на машину.

Денатуралізація природи, яка проявляється у вигляді екологічної кризи, відбувається паралельно з дегуманізацією людини в тій духовній діяльності, яку створює техносистема, і саме цей подвійний процес надає негативного апокаліптичного забарвлення уявленням про майбутнє. Той факт, «що М.Бердяєв розглядав у зміненому ставленні людини до просторово-часового середовища найбільш знаменні наслідки реальності, яку створює для себе людина, є свідченням його далекоглядності» [6, 74]. І якби він дожив до того, щоб стати свідком комп'ютерних маніпуляцій з «надлюдськими» об'ємами інформації, він би побачив свої пророцтва втіленими цілковито.

В цьому випадку варто перетворити повсякденну моральну практику, що можливо двома шляхами. Один реалізується в рамках індивідуально-перфекціоністської моральності. Як зазначає А.Проккоф'єв, «якщо запропонувати, що мораллю нам заповідано повне відречення від усього приватного і служіння людству в особі всіх його представників, які перебувають у полі кругозору нашої діяльності, тоді всі партикуляристські переваги повинні бути відкинуті або переоформлені лексично в категорії природної схильності» [11, 50]. Інший шлях, за словами Р.Апресяна, реалізується в рамках суспільної моралі, яка має чітко виражену дисциплінарну мету і прямий зв'язок із соціальними структурами. Мислитель розрізняє індивідуальну і суспільну мораль. Індивідуальна мораль трактується як етика досконалості, а суспільна, своєю чергою, – як інституціональна, мораль упорядковувальної дисципліни. Якщо взяти до уваги індивідуальну мораль, то вона конститується через відношення Я до Іншого і до Вищого. Тому її варто розуміти як стосунки до неперсоналізованих інших і до суспільства. Та мовою суспільної моралі виразити ці програми нелегко. На відміну від індивідуальної етики, зазначає Р.Апресян, «в соціальній етиці властиві відносини спільноти до особистості (як до персоналізованого індивіда), до

членів спільноти (як до неперсоналізованих індивідів), а також до інститутів влади» [1, 12].

Враховуючи поліваріативність оцінок ролі інноваційних технологій у житті сучасної людини, можна виокремити дві крайні позиції. У відповідності з першою, інтенсивний розвиток глобальних мереж призводить до все більш посиленого процесу десоціалізації, який виявляється у розриві соціальних зв'язків нашого сучасника. При цьому спостерігається своєрідна криза ідентичності, небезпідставно пов'язувана із вторгненням глобальних мереж у звичайний ритм існування постіндустріального суспільства. Тільки тоді індивід може бути кимось, коли він включається у нескінченні потоки мережевих повідомлень. Хоча в його голові залежність від Мережі виглядає зовсім по-іншому, він намагається скерувати свої думки не навколо того, що він робить, а на основі того, ким він насправді є або не є. Згідно із протилежною точкою зору, проголошення зазначеної вище десоціалізації є недоречним: інформаційне суспільство, заперечуючи традиційні соціальні відносини, пропонує інші, іманентні, способи структурування соціуму. Для них характерна насамперед орієнтація на постійну адекватність соціальної структури тим цілям і стратегіям, які мають глобальні мережі у визначеному просторово-часовому контексті. Включеність у мережу може означати для користувача неминучість зміни власних звичок, приналежність до певної соціальної групи, вимогу відшукати власні цінності, визначити стиль життя і коло спілкування, хоча жодна з перелічених властивостей і досягнень не визначає особистісної ідентичності індивіда. Наявність останніх тільки гарантує синхронність тих перетворень, які відбуваються з користувачем, тим подіям, які реалізуються в Мережі. Отже, сьогодні люди намагаються щоразу більше створити нову власну ідентичність, ніж віднайти її, а така постійна зміна обличчя приховує в собі небезпеку знеособлення. Збереження ідентичності в інформаційному суспільстві – не тільки найсокровенніше бажання, але й безумовна вимога Мережі.

Перехід від суспільства, яке виготовляє товари, до суспільства послуг спричинює, на думку Д.Белла, появу «нової інтелектуальної технології, яка намагається визначити раціональну дію і встановити засоби її досягнення» [2, 224]. Будучи домінуючим символом культурних нововведень, електронна Мережа створює своєрідну структуру для розвитку комунікаційних зв'язків, інформаційних технологій, які поєднують суспільство в єдине ціле. Власне тому з

розвитком неотехнологій робота людини зазнає постійних докорінних змін, які виявляються не тільки у змісті праці, а й у зміні просторових, часових особливостей життя людини.

Відтак, сучасні інноваційні технології нав'язують громадськості думку, за свідченням В.Попова, «що між здатностями людини та комп'ютера немає принципових відмінностей, що людина та «мисляча машина» – об'єкти єдиного інтенційного роду, більш-менш пересічні системи переробки інформації» [10, 45], звідсіля – деантропологізація та деетизація людини, зведення мислячої та суверенної людини до людини, що «калькулює».

У суспільствах, де індивіди мають більшу свободу вибору, люди чимраз більше відкидають ту невелику кількість зв'язків, які їх поєднують. Небезпекою для таких суспільств, за свідченням Ф.Фукуями, є те, що «люди раптом виявляють свою соціальну ізольованість, вони вільні спілкуватися будь з ким, але нездатні взяти на себе моральні зобов'язання, які поєднують їх з іншими людьми у справжній спільноті» [12, 56].

Рівень складності як індивідуальних, так і соціальних проблем в умовах сучасної цивілізації вимагає аналізу закономірностей функціонування морально-ціннісних складових у фундаментальній діалектиці соціального творення. Тому проблема нового соціального устрою вимагає вирішення проблеми нової етики, відшукування нових засад універсалістської моралі.

Хоча сьогодні наголошується на тому, що людина володіє достатньою кількістю прав і свобод, однак стандартизованість (запрограмованість) її мотивації виключає почуття усвідомлення власної значущості, самоцінності. Все це пов'язано з функціонуванням сучасних інформаційних технологій, які формують базу для так званого еклектично-нетеоретичного мислення, яке не ставить за мету сприяти реалізації творчості користувача, а, навпаки, створює такі умови, за яких користувачу потрібно тільки «проковтнути» готову інформацію. З одного боку, зауважує Г. Нестеренко, «нова інформація надає особистості додаткові можливості пристосування до змін оточення, зате з іншого – її масивність спричинює ситуацію світоглядної розгубленості і потребує пластичної поведінки та напруження волі для самоідентифікації в оновленому соціосередовищі» [9, 97]. Індивід своєрідно трансформується на так звану «крапку», якій не потрібно осягати неозорі простори знань, а вистачає тільки сурогату знань. Такій людині відкривається вільний доступ

до інформації, але вона воліє спілкуватися лише з такими самими, як і вона, анонімами. Такі атрибути особистості, як самоідентифікація, власна індивідуальність, активними користувачами Інтернету втрачаються, відбувається своєрідна автоматизація і де індивідуалізація. Тому зміна володарювання переноситься з конкретної особи в бік безособовості. Справді, в сучасну епоху, зазначає Ж.Бодріяр, людина стоїть перед вибором між безособовістю технологічної реальності і постмодерністським світом розщепленого буття, в якому немає більше самого закону цінності, а є тільки дещо, подібне до епідемії цінності, яке залежне тільки від волі випадку. Тому, власне, і лишається недоторканим уявлення про внутрішню цілісність і цінність людського світу.

Вважається, що саме моральна легітимація є найвідчутнішою для можливостей сприйняття і втілення нових соціальних проєктів, для забезпечення гарантованості соціального порядку. Власне вона, як зазначає О.Шинкаренко, «укорінена в стихії життєвого світу складає дотеоретичне підґрунтя соціального знання, визначає буденну свідомість широкого загалу і тяжіє до якості безумовних належностей, які, з одного боку, в zasadничують соціальний порядок, а з іншого, здатні стати перешкодою інноваційним трансформаціям» [13, 181].

Організуючим принципом культурного життя людини стає принцип трансформації. Психіка, звільнена від традиційних табу, отримує можливість реалізувати себе непередбачуваним чином. Конструювання дійсності виступає керівною властивістю людини, а життя її перетворюється на «калейдоскоп» образів, на набір ролей, створених нею ж самою. Сучасна людина, на думку постмодерністів, є «Все» і водночас «Ніщо». При цьому відбувається розпад особистості: вона подвоюється, потроюється, стає множинною і за таких обставин перестає бути особистістю. Тож крок за кроком ми втрачаємо віру в існування позаду маски якоїсь послідовної, ідентичної сутності.

Хоча існують сумніви щодо можливості проведення об'єктивних досліджень у мережі Інтернет, оскільки закладається таке уявлення, що особистість розщеплюється: її фізичне тіло залишається десь за межами, а вона у вигляді певної віртуальної субстанції, постійно змінної, блукає Інтернетом і там якось себе реалізує. Перед фактом взаємозалежності, що склалася, плюральний соціально та культурно різноманітний світ змушений, за словами О.Шинкаренко, «відшукати оптимальний проєкт свого устрою, в якому задля виживання необхідно використати конструктивний потенціал соціокуль-

турної універсальності та запобігти щодо культур, соціумів і, особливо, особистості, тоталітарності» [13, 178]. Тому сучасний розвиток інформаційних мереж, процес перетворення громадян інформаційного суспільства на користувачів всесвітніх мережевих структур далеко не завжди сприяють розвитку людини як особистості, її самореалізації, подоланню відчуженості людини від людини.

Беручи до уваги ситуацію, яка склалася в сучасному інформаційному просторі, треба розглянути проблему відповідальності віртуальної особистості, спираючись на ідею необхідності збереження етичних норм у Мережі. Як зауважує Л.Компанцева, «віртуальна особистість, як можлива модель самореалізації і самоідентифікації людини, формується за умов колажності, плюралізму, невизначеності, іронії, карнавальності, багатозначності. ... Віртуальна особистість формується на основі архетипів. Можливість позначити в Мережі ті чи інші архетипні персонажі свідчить про сформовані там когнітивно-прагматичні, гендерні, етичні, філософські парадигми» [7, 352-353]. Саме в період становлення і визрівання інформаційного суспільства мають утвердитися ідеали і норми етики, які б відповідали сутності гуманістичного суспільства.

Завдання нового комп'ютера (образного), наголошує А.Яровий, – «створити певне віртуальне образне середовище і включити в нього реальну живу людину як носія природного інтелекту. Тобто дати людині можливість не тільки працювати на рівні символічних структур (цифр, формул, літер, слів тощо), а й творити на рівні образу. Завдання комп'ютера – створити віртуально-образне середовище, включити всю наявну інформацію, подати її як певний образний простір, допустити туди людину, і нехай тоді сама людина певне завдання розв'язує» [14, 152]. Перехід на образний рівень забезпечить потужну інформаційну базу, допоможе людині творчо опрацювати більше інформації і досягнути ефективності прийнятих рішень. Однак і тут виникають певні труднощі. В системі комп'ютерних наук відсутня методика переведення символічної інформації в образні форми й подання її у таких формах. Тому на даний час, коли комп'ютерна техніка перебуває на етапі трансформацій, варто задуматися над формуванням нової методології образного осягання світу.

Доволі важливо сьогодні, щоб особистість була і продовжувала лишатися активним суб'єктом творчості, чітко вираженою індивідуальністю, здатною відповідати за свої вчинки і мати невідчужені права й свободи і цим самим сприяти власній самореалізації. Потрібно

врахувати і те, що активна особистість спроможна була використати наявну інформацію на благо собі і оточуючим, не перетворюючи її на могутню зброю проти всіх.

Власне, тому необхідно сьогодні не тільки вміти сприймати і вдало використовувати надбання сучасного комунікативного простору, але й зуміти спрогнозувати хід подальшого розвитку інноваційних технологій, що дасть можливість вільно і безпечно перебувати в мережах віртуальної реальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Апресян Р.Г.* Понятие общественной морали (опыт концептуализации) // Вопросы философии. – 2006. – №5. – С.3-17.
2. *Белл Д.* Социальные рамки технократического общества // Новая технократическая волна на Западе / под ред. П.С.Гуревича. – М.: Политиздат, 1996. – С.214-276.
3. *Бердяев Н.А.* Смысл истории. – М.: Мысль, 1990. – 309 с.
4. *Бодрияр Ж.* Симулякри і симуляція; [пер. з фр. Володимир Ховкун] – К.: Основи, 2004. – 232 с.
5. *Воронин А.А.* Техника и мораль // Вопросы философии. – 2004. – №10. – С.93-101.
6. *Врихт Г.Х.* фон. Философия техники Бердяева // Вопросы философии. – №4. – 1995. – С.69-78.
7. *Компанцева Л.Ф.* Гендерные основы Интернет-коммуникации в постсоветском пространстве. – Луганск: знание, 2004. – 404 с.
8. *Нейсбит Д.* Мегатренды; [пер. с англ. М.Б.Левина] – М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – 380с.
9. *Нестеренко В.Г.* Особистість у нелінійному суспільстві. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 140 с.
10. *Попов В.Г.* Технократичні орієнтації ХХ сторіччя // Філософська думка. – 2006. – №2. – С.35-50.
11. *Прокофьев А. В.* Парадоксы морально обоснованной пристрастности // Человек. – 2008. – №2. – С.37-53.
12. *Фукуяма Ф.* Великий крах Людська природа і відновлення соціального порядку; [пер. з англ. Віктор Дмитрук] – Львів: Кальварія, 2005. – 380 с.
13. *Шинкаренко О.В.* Проблема соціального порядку в умовах глобалізації // Збірник наукових статей: Людина і культура в умовах глобалізації. – К.: ПАРАПАН, 2003. – С.175-181.
14. *Яровий А.* Сучасні інформаційно-образні технології // Філософська думка. – 2007. – №4. – С.140-153.

Пишак О.В. Взаємозв'язок соціальної та індивідуальної моралі в сучасному суспільстві.

У статті проаналізовано взаємозв'язок соціальної та індивідуальної моралі в сучасному соціумі, розглянуто проблеми етичної і соціальної відповідальності, особистісної самореалізації людини в мережі сучасного інформаційного простору, вплив інноваційних комунікацій на формування внутрішнього світу потенційного користувача.

Важливий акцент зроблено на аналізі позитивних і негативних тенденцій інформаційних технологій. Зазначено, що проблема регулятивної спроможності моралі щодо організації соціальної життєдіяльності викликана пошуком нових нормативно-ціннісних засад гармонізації суспільного буття. Автор намагається зосередити увагу на тому, щоб користувач, враховуючи різноманіття глобальних комунікацій, зумів зберегти власну значущість і самоідентифікацію в оновленому інформаційному середовищі.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інноваційні технології, власна ідентичність, соціальна та індивідуальна мораль, глобалізація, етичні норми, штучний інтелект, культура.

Pishak O.V. Vзаимосвязь социальной и индивидуальной морали в современном обществе.

В статье проанализирована взаимосвязь социальной и индивидуальной морали в современном социуме, рассмотрены проблемы этической и социальной ответственности, личностной самореализации человека в сети современного информационного пространства, влияние инновационных коммуникаций на формирование внутреннего мира потенциального пользователя.

Важный акцент сделан на анализе позитивных и негативных тенденций информационных технологий. Отмечено, что проблема регулятивной возможности морали относительно организации социальной жизнедеятельности вызвана поиском новых нормативно-ценностных принципов гармонизации общественного существования. Автор пытается сосредоточить внимание на том, чтобы пользователь, учитывая многообразие глобальных коммуникаций, сумел сохранить собственную значимость и самоидентификацию в обновленной среде.

Ключевые слова: информационное общество, инновационные технологии, собственная идентичность, социальная и индивидуальная мораль, глобаллизация, этические нормы, искусственный интеллект, культура.

Pishak O.V. Intercommunication of social and individual moral is in modern society.

In this article intercommunication of social and individual moral is analysed in modern society, the problems of ethic and social responsibility, personality self-realization of man are considered in the network of modern

informative space, influence of innovative communications on forming of the inner world of potential user.

An important accent is done on the analysis of positive and negative tendencies of information technologies. It is marked that the problem of regulative possibility of moral in relation to organization of social vital functions is caused by the search of the new normatively-valued principles of harmonization of public existence. An author tries to give mind on that an user, taking into account the variety of global communications, managed to save own meaningfulness and self-definition in the renewed informative environment.

Key words: informative society, innovative technologies, own identity, social and individual moral, globalization, ethic norms, artificial intelligence, culture.